

MARCIN SWOBODZIŃSKI*

 <https://orcid.org/0000-0002-2816-7086>

NEGOCJACJE BRANDENBORSKO-POLSKO-SASKIE
W TRAKCIE WIZYTY AUGUSTA II W GDAŃSKU
WIOSNĄ 1698 ROKU

Abstract

Brandenburg-Polish-Saxon Negotiations
during Augustus II's Visit to Gdańsk
in the Spring of 1698

Polish King Augustus II's stay in Gdańsk in 1698 provided an excellent opportunity to strengthen his existing friendly relations with Elector Frederick III. To this end, representatives of the Elector of Brandenburg, Gottfried Werner and Adam Bogislaw Rubach, the former staying in Gdańsk temporarily and the latter residing there permanently, established a network with key members of the Saxon-Polish court. During the talks, a number of issues were addressed, not only those that arose in Brandenburg-Prussian-Polish, but also Brandenburg-Saxon relations. These included the Courland issue, the sale of Saxon estates, issues with postal organization, and above all, arranging the meeting of the two aforementioned rulers. Although the latter was not successfully concluded (something that Augustus II particularly cared about), intensified contacts between the monarchs resulted in a meeting in June 1698 in Pisz. In addition, the Elector's representatives took to Berlin information relating to matters of internal importance to August II at the time, such as the campaign against the Ottoman state and the conflict in Lithuania, as well as the course of action in the Sejms before the April Sejm. A detailed insight into the negotiations between the diplomats is possible thanks to a careful analysis of the correspondence between the deputies and Frederick III, which is kept at the Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz in Berlin-Dahlem.

Keywords: history of Brandenburg-Prussia diplomacy, Brandenburg-Prussian-Polish relations, Augustus II of the House of Wettin, Gottfried Werner, Adam Bogislaw Rubach, history of Gdańsk

* Instytut Historii, Polska Akademia Nauk

 marcin_swob@interia.pl

Nadesłany 27.09.2021; Nadesłany po poprawkach 9.08.2022; Zaakceptowany 11.08.2022

Wizyta w dniach od 18 III do 10 IV 1698 r. króla Augusta II w grodzie nad Motławą stała się doskonałą okazją nie tylko do zainteresowania nowego władcy sprawami Gdańska i ogólnie polityką wewnętrzną Prus Królewskich, lecz także dała asumpt do dokonania pewnych ważnych kroków na drodze do zacieśnienia relacji z najbliższym sąsiadem Rzeczypospolitej – Brandenburgią-Prusami. To z kolei przyczyniło się do spotkania obu władców i podpisania bardzo ważnego dla obydwu krajów układu w czerwcu tego roku w Piszcu. W niniejszym artykule pragnę skupić się na rokowaniach dyplomatów, jakie poprzedziły spotkanie obu władców, a które prowadzili nad Motławą oficjalni przedstawiciele brandenburscy i najwyżsi dygnitarze polsko-sascy. Przebieg rozmów pozwala z kolei nie tylko znacznie lepiej zrozumieć przyczyny samego spotkania władców w Piszcu, lecz także treść zawartych tam porozumień.

Podając się przedstawienia stanu badań, trzeba na wstępie zaznaczyć, że dotychczas brakuje szczegółowego opracowania tego zagadnienia. Należy jednak nadmienić, że poruszana tematyka znalazła się jako wątek związany z tzw. kwestią elbląską (zaborem Elbląga przez Brandenburczyków jako bezpośredniego wyniku negocjacji w Piszcu) w licznych pracach historyków niemieckich i polskich, choć trzeba przyznać, że w kwestii samych badań historiografia polska wyszła niewiele poza ustalenia swoich sąsiadów. W tym względzie należy przywołać takich badaczy, jak Sergej Jacobsohn¹, Elisabeth Schwenke², Wanda Klesińska³, Bogusław Dybaś⁴. Nie wchodzili oni jednak w szczegółowe analizy rokowań, koncentrując się głównie na samym układzie i wynikłych z jego postanowień skutków. W tym kontekście należy również wspomnieć o dyskusji w historiografii polskiej, jaka w ostatnich latach jest podejmowana za sprawą rozważań nad tezami toruńskiego historyka Jacka Staszewskiego⁵.

Elektor brandenburski Fryderyk III na przełomie 1697 i 1698 r., a więc po zawarciu i ratyfikowaniu układu pokojowego w Rijswijk⁶, znajdował się na marginesie ówczesnej polityki europejskiej. Skonfliktowany lub poróżniony

¹ Sergej JACOBSON, *Der Streit um Elbing in den Jahren 1698/99. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Polens und Brandenburgs*, Elbing 1928.

² Elisabeth SCHWENKE, *Der Elbinger Territorialstreit*, Elbing 1933.

³ Wanda KLESIŃSKA, *Okupacja Elbląga przez Brandenburgię w latach 1698–1700*, Rocznik Elbląski, R. 4: 1969, s. 85–121.

⁴ Bogusław DYBAŚ, *Sejm pacyfikacyjny w 1699 r.* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 84, z. 2), Toruń 1991.

⁵ Jacek STASZEWSKI, *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1973, s. 158–159; B. DYBAŚ, *Sejm*, s. 27–28; Jacek BURDOWICZ-Nowicki, *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706*, Kraków 2013, s. 157–158.

⁶ Traktat w Rijswijk między Francją a Rzeszą i cesarzem został zawarty 30 X 1697 r., natomiast jego ostateczna ratyfikacja przeciągnęła się do 7 grudnia, zob. *Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700*, hrsg. v. Theodor von MOERNER, Berlin 1867, s. 635; Anna SINKOLI, *Frankreich, das Reich und die Reichsstände 1697–1702*, Frankfurt am Main–New York 1995, s. 71–75.

z większością władców europejskich postanowił wykorzystać kartę polską do wyjścia z izolacji⁷. Dobrym prognostykiem nawiązania poprawnych relacji mogły być bardzo szybka akceptacja przez Hohenzollerna wyboru Wetyna na króla Polski już pod koniec lipca 1697 r. oraz zaangażowanie brandenburskich dyplomatów w mediację między zwaśnionymi stronnictwami po rozdwojonej elekcji. Dodatkowo elektor już kilka tygodni po elekcji wypowiadał się pozytywnie o możliwości dostarczenia Augustowi II realnej pomocy wojskowej. Ostatecznie jej udzielenia Fryderyk III odmówił, było to jednak już po odpłynięciu z Zatoki Gdańskiej okrętów francuskich⁸. Nieocenione zasługi w zaskarbieniu wdzięczności młodego polskiego władcy oddał również główny przedstawiciel dyplomatyczny Berlina w Polsce Johann Dietrich von Hoverbeck. Przebywał on blisko króla, dodatkowo odgrywając rolę pośrednika między dworem a pozostałą jeszcze grupą malkontentów, z arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski Michałem Radziejowskim na czele. Dodatkową możliwością polepszenia wzajemnych relacji były pozostające w mocy układy. Saksonię, której elektorem od 1694 r. był August II (jako Fryderyk August I), łączył z Brandenburgią-Prusami zawarty w 1681 r. defensywny sojusz (odnowiony w 1694 r.)⁹. Jeszcze do niedawna oddziały brandenburskie i saskie walczyły ramię w ramię na froncie bałkańskim, tworząc pomocnicze korpusy na wojnę cesarza z państwem osmańskim¹⁰. W związku z tym niezakończonym jeszcze konfliktem trzeba przypomnieć o planach podjęcia przez młodego króla aktywnych działań na froncie tureckim, do czego zresztą zobowiązał się on w swoich obietnicach wyborczych¹¹. Dla elektora brandenburskiego była to zapowiedź, że w najbliższym czasie podjęta zostanie sprawa obowiązujących układów między Polską a Brandenburgią-Prusami. W tej sferze cieniem kładł się brak renowacji traktatów welawsko-bydgoskich z 1657 r., stanowiących podstawę tych relacji. Do odnowienia, zgodnie z ich treścią, powinno

⁷ Opis ówczesnej polityki zagranicznej Fryderyka III i jego relacji z Francją, Austrią, Szwecją, Danią i Hanowerem zob. Marcin SWOBODZIŃSKI, *Polityka Brandenburgii-Prus wobec Korony Polskiej w latach 1696–1701* (rozprawa doktorska, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie), Warszawa 2016, s. 211–217.

⁸ *Ibid.*, s. 204–206.

⁹ T. MOERNER, *op.cit.*, s. 596.

¹⁰ Paul HAAKE, *Die Türkenfeldzüge Augusts des Starken 1695 und 1696*, Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde, Bd. 24: 1903, T. 1, s. 134–154; Curt JANY, *Geschichte der Königlich Preußischen Armee bis zum Jahre 1807*, Bd. 1: *Von den Anfängen bis 1740*, Berlin 1928, s. 381–387, 397–401.

¹¹ Całościowo koncepcję wojny tureckiej Augusta II przedstawił Janusz Wojtasiak, zob. Janusz WOJTASIAK, *Ostatnia rozprawa zbrojna z Turkami i Tatarami w 1698 r.*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 13: 1967, cz. 1, s. 63–127, cz. 2, s. 111–183; idem, *W przededniu traktatu karłowickiego. Stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami*, *Kwartalnik Historyczny*, R. 77: 1970, z. 2, s. 293–306.

dojść zaraz po wyborze nowego króla. Oprócz tego należało dokonać również aktu rekognicji lenna łęborsko-bytowskiego, który winien odbyć się zaraz po koronacji¹². Sprawy te były zresztą podnoszone w trakcie spotkań króla z Hoverbeckiem pod koniec 1697 r.¹³ Nie brakowało innych konfliktogennych problemów w relacjach między obydwoma państwami. Wymienić w tym miejscu należy: kwestię zastawu elbląskiego, zabór starostwa drahimskiego, łamanie przez elektora praw szlachty ziemi łęborskiej i bytowskiej, okupacja przeprawy przez Wisłę pod Nowem, sprawy pocztowe, monetarne czy też niedostarczenie przez Berlin stronie polskiej posiłków wojskowych¹⁴.

Ten stan zawieszenia w podejmowaniu drażliwych kwestii trwał przez kilka miesięcy od objęcia w Polsce pełni władzy przez Augusta II. Już z początkiem nowego roku jednak wszystko zaczęło wskazywać na to, że nowy władca nie miał zamiaru zbyt długo przedłużać, dążąc do zaktywizowania swojej polityki. W tym celu, wkrótce po przyjeździe do Warszawy (12 I 1698 r.), planował już 29 stycznia opuścić stolicę i udać się do tak zasłużonego dla niego w trakcie wojny domowej Gdańska¹⁵. Wysłał nawet w podróż nad Bałtyk swój dwór wraz z ważniejszymi urzędnikami¹⁶. Na konieczność wyjazdu do Gdańska wskazywały dodatkowo wieści, jakie dotarły nad Wisłę z Berlina, jeszcze zanim nowy władca wjechał do stolicy Polski. Donoszono w nich, jakoby nad Zatokę Gdańską planował udać się zarówno elektor brandenburski Fryderyk III (w drodze do Królewca), jak i powracający z podróży po Europie car Piotr I, czyli obaj

¹² *Polen und Litauen. Verträge und Belehnungsurkunden 1525–1657/58* (Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Bd. 4), bearb. v. Stephan DOLEZEL, Heidrum DOLEZEL, Köln 1971, s. 182–192, 197–206; Marcin SWOBODZIŃSKI, *Ostatnia renowacja traktatów welawsko-bydgoskich oraz odnowienia lenna na Łębork i Bytów w 1698 roku*, *Europeistyka*, R. 10: 2016, nr 2, s. 145–158.

¹³ Johann Dietrich von Hoverbeck do Fryderyka III, Radom, 30 XII 1697/9 I 1698, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dalej cyt. GStA PK), I. Hauptabteilung (dalej cyt. HA), Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 11–13v.

¹⁴ Na temat spornych spraw w relacjach brandenbursko-prusko-polskich zob. Andrzej KAMIENSKI, *Polska a Brandenburgia-Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*, Poznań 2002; idem, *Polityka brandenburska Jana III Sobieskiego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, nr 146: 2019, z. 2, s. 307–318, DOI: <https://doi.org/10.4467/20844069PH.19.014.9910>.

¹⁵ Gottfried Werner do Fryderyka III, Warszawa, 8/18 I 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen) Nr. 27w, Fasz. 1, k. 46; Adam Bogislaw Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 24 XII 1697/3 I 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

¹⁶ Dwór wyruszył z Warszawy 31 stycznia, natomiast do Malborka, gdzie zatrzymał się w oczekiwaniu na króla, dotarł 8 lutego, zob. Jutta BÄUMEL, *Auf dem Weg zum Thron. Die Krönungsreise Augusts des Starken*, Dresden 1997, s. 173. Wśród urzędników znalazł się również tajny radca saski Wolf Dietrich von Beichlingen, który opuścił Warszawę już 22 stycznia, zob. A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk 19/29 I 1698, zob. GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

władcy, z którymi, jak pokazała najbliższa przyszłość, August II miał wiele do ustalenia¹⁷. Nowy król polski jednak zmuszony był odsunąć swój wyjazd, aby poświęcić całą swoją uwagę na poszukiwanie dróg ostatecznego spacyfikowania opozycji i umocnienia władzy. W tym celu na radzie senatu 30 I 1698 r. ustalono wydanie uniwersału (datowanego na 3 II 1698 r.), który zwoływał na 16 kwietnia do Warszawy sejm pacyfikacyjny¹⁸. Mimo odległego terminu król nie mógł od razu wyruszyć do Prus Królewskich. Na przeszkodzie ponownie stanęły działania opozycji, która na podstawie uniwersału prymasa Radziejowskiego z 28 I 1698 r. rozpoczęła 18 lutego w Łowiczu swój zjazd (tzw. rokosz łowicki), z którym Wettyn był zmuszony podjąć rozmowy¹⁹. Efektem negocjacji był rozłam wśród opozycji i zawarcie 2 marca przez jej część, przy mediacji Johanna Dietricha von Hoverbecka, układu z przedstawicielami króla w Błoniu²⁰.

Również elektor brandenburski w tym okresie zajęty był sprawami wewnętrznymi. Koncentrowały się one wokół pozbawienia wszystkich stanowisk i aresztowania „pierwszego ministra” Eberharda von Danckelmana oraz odsunięcia jego protegowanych²¹. Swoje znaczenie utracił na jakiś czas także Johann Dietrich von Hoverbeck, któremu polecono powrót do Prus Książęcych²². Jedynie swojemu uporowi i zaangażowaniu w sprawy wspomnianej mediacji między polskim królem a rokoszami zawdzięczał on to, że zakończył ten etap swojej misji dopiero z początkiem marca 1698 r. Mimo to Fryderyk III nie zrywał tym ruchem w żaden sposób swoich relacji z Polską i królem. Już od połowy 1697 r. w Warszawie przebywał Gottfried Werner, który również brał czynny udział w wykonywaniu zaleceń elektora brandenburskiego i przez to sprawował pieczę nad wszelkimi sprawami związanymi z polityką wobec Polski. Był to bardzo doświadczony dyplomata, który swoją pierwszą misję nad Wisłą odbył w 1689 r., gdy pełnił funkcję sekretarza ambasady bran-

¹⁷ Karol Albertini do [Joachima Hoppego], Warszawa, 14 I 1698, Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej cyt. APGd), Akta miasta Gdańska (dalej cyt. AMG), Recesy Stanów Prus Królewskich, sygn. 300, 29/199, k. 7.

¹⁸ Uniwersał Augusta II na sejm warszawski, Warszawa, 3 II 1698, APGd, AMG, Recesy Stanów Prus Królewskich, sygn. 300, 29/199, k. 55.

¹⁹ Uniwersał prymasa Radziejowskiego, Skierniewice, 28 I 1698, APGd, AMG, Recesy Stanów Prus Królewskich, sygn. 300, 29/199, k. 42–43.

²⁰ Kazimierz JAROCHOWSKI, *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*, t. 1, Poznań 1856, s. 158–159; [Jacob Heinrich von FLEMING], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702)*, wyd. Urszula KOSIŃSKA, tł. Krystyna ZALESKA, Maria GOŁĘBIEWSKA-BIJAŁA, Warszawa 2017, s. 392.

²¹ Frank GÖSE, *Friedrich I. (1657–1713). Ein König in Preußen*, Regensburg 2012, s. 119–121.

²² Fryderyk III do J.D. von Hoverbecka, Kolonia nad Sprewą, 7/17 XII 1697, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27t, Fasz. 2, Bd. 2, k. 212–213v.

denburskiej w Polsce (*Legationssekretär*)²³. Od tamtej pory wielokrotnie był wysyłany do Polski, pełniąc ważne misje i przy okazji nawiązując wiele kontaktów z najważniejszymi polskimi i litewskimi urzędnikami. Swoją misję w Polsce z przerwami pełnił do 1705 r. jako radca dworski (*Hofrath*)²⁴. Oprócz niego elektor miał jeszcze jednego rezydenta na stałe przebywającego w Gdańsku – Adama Bogislava Rubacha. Urodził się on w 1652 r. w Kamieniu Pomorskim i pochodził z rodziny związanej z brandenburską częścią Pomorza. Jego ojciec, również Adam, był prepozytem w Kamieniu Pomorskim. W 1679 r. Adam Bogislav ukończył studia prawnicze na uniwersytecie królewieckim, gdzie obronił również swoją pracę doktorską. Co do szczegółów dalszej biografii Adama Bogislava Rubacha, trudno niestety powiedzieć coś więcej poza tym, że w służbie elektorskiej doszedł do stanowiska sekretarza tajnego pruskiego wyższego sądu apelacyjnego (*Geheimer und Preußischer Oberappellationsgerichtssekretär*), a tytułarnie radcy dworskiego (*Hofrat*). Swoją misję w Polsce, z tytułem rezydenta, pełnił od 1694 r. do swojej śmierci w 1718 r.²⁵

Przechodząc do sporządzonych relacji przez dwóch przedstawionych dyplomatów, trzeba zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do praktycznie całościowego stanu zachowania relacji Wernera, w przypadku Rubacha dysponujemy dokumentacją odnoszącą się jedynie do okresu przygotowań i pierwszych (do 22 III 1698 r.) oraz ostatnich dni pobytu polskiego władcy nad Motławą. To determinowało zdecydowanie intensywniejsze wykorzystanie relacji głównego negocjatora brandenburskiego w Gdańsku Gottfrieda Wernera do poznania negocjacji politycznych z okresu samego pobytu Augusta II (szczególnie od 22 marca do 10 kwietnia).

Dzięki relacji Rubacha Hohenzollern dowiedział się już w grudniu 1697 r. zarówno o planach udania się młodego króla nad Motławę²⁶, jak i o planowanej trasie przejazdu króla przez Prusy Książęce i Malbork²⁷. Rubach przekazał także informacje o czynionych w Gdańsku przygotowaniach związanych z przyjazdem polskiego władcy, w tym o uchwaleniu nowych podatków,

²³ A. KAMIEŃSKI, *Polska*, s. 319–321.

²⁴ Otto Titan von HEFNER, *Stammbuch des blühenden und abgestorbenen Adels in Deutschland*, Bd. 4: *Spaur–Z*, Regensburg 1866, s. 183; A. KAMIEŃSKI, *Polska*, s. 319–320; Erich HASSINGER, *Brandenburg-Preußen Rußland und Schweden 1700–1713*, München 1953, s. 16–17.

²⁵ Patrizier, Bürger, Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig in *Stamm- und Namens-tafeln vom 14.–18. Jahrhundert*, Bd. 2, hrsg. v. Dorothea WEICHBRODT, Klausdorf-Schwentine 1992; Kurt SCHOTMÜLLER, *Verzeichnis der bei Stadt Danzig einst beglaubigten ständigen Geschäftsträger auswärtiger Mächte*, Mitteilungen des Westpreußischen Geschichtsvereins, Jg. 14: 1915, Nr. 4, s. 70.

²⁶ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 20/30 XI 1697, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

²⁷ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 26 I/5 II 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

co – jak nadmienił brandenburski rezydent – spotkało się z dużym niezadowoleniem wśród kupców i obywateli miasta²⁸.

Z kolei Werner w relacji z 4 marca informował elektora, że na dworze zapadła definitywna decyzja o wyjeździe króla w ciągu najbliższego tygodnia do Gdańska²⁹. Wobec odwołania Hoverbecka to Werner przejął stery wykonywania zaleceń Berlina, co wiązało się z koniecznością szybkiego podążania za królem. Chcąc przybyć do Prus Królewskich przed Wettynem, wyruszył on z Warszawy już 6 marca. Następnie po krótkim pobycie w Malborku (11 marca) udał się bezpośrednio do Gdańska, gdzie przybył najprawdopodobniej 13 marca³⁰. Zgodnie z zapowiedziami wyjazd Augusta II z Warszawy wraz z grupą senatorów nastąpił 8 marca o 5 rano. Przez Zakroczym i Brodnicę skierował się do Malborka, gdzie przybył 12 marca³¹.

W grodzie nad Nogatem król pozostał kilka dni (12–17 marca). Oprócz zapoznania się z zamkiem, zwiedzenia dóbr ekonomii malborskiej oraz przyjęcia rajców gdańskich i elbląskich z zaproszeniem do złożenia wizyty w ich miastach (14 marca), a także malborskich (15 marca), jego pobyt stał się okazją do podjęcia spraw materii politycznej³². Wśród nich, póki co, na pierwsze miejsce wysuwała się kwestia kurlandzka, gdzie wobec śmierci (22 I 1698) księcia Fryderyka Kazimierza Kettlera władza powinna przejść w ręce jego syna, Fryderyka Wilhelma. Jednak fakt, że miał on niespełna sześć lat, komplikował całą sytuację. O sprawowanie opieki, i tym samym czołową rolę w księstwie konkurowali wdowa po zmarłym księciu – Elżbieta Zofia Hohenzollern (córka Wielkiego Elektora i jednocześnie przyrodnia siostra Fryderyka III) oraz książę Ferdynand, stryj następcy³³. Ten ostatni bardzo szybko pozyskał sobie przy-

²⁸ Ibid.

²⁹ G. Werner do Fryderyka III, Warszawa, 4 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 170.

³⁰ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 174.

³¹ Ibid.; Biblioteka Narodowa (dalej cyt. BN), rkps 6648, k. 173; [J. H. von FLEMMING], op.cit., s. 395; *Dzieje malborskiej rezydencji Towarzystwa Jezusowego 1647–1744. Z rękopisu H 11 Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie*, wyd. Julian WOJTKOWSKI, Olsztyn 2013, s. 72–74.

³² BN, rkps 6648, k. 173v.

³³ Sprawa konfliktu o kuratelę nad małoletnim Fryderykiem Wilhelmem doczekała się już licznych publikacji, zob. August SERAPHIM, *Preussen und die Kurländische Frage, Beiträge zur Geschichte der preussischen Politik im Nordischen Kriege*, *Altpreußische Monatsschrift* Bd. 58: 1921, H. 4, s. 287–289; Хенрик СТРОДС, *Курляндский вопрос в XVIII веке*, т. 1, Рига 1993 [Chienrik STRODS, *Kurlandskij wopros w XVIII wiekie*, т. 1, Riga 1993], s. 48–51; idem, *Die Kurlandpolitik am Vorabend des Großen Nordischen Krieges*, [in:] *Europa in der Frühen Neuzeit Festschrift für Günter Mühlfordt*, Bd. 3: *Aufbruch zur Moderne*, hrsg. v. Erich DONNERT, Günter MÜHLFORDT, Weimar 1997, s. 411–422; Klauspeter STROHM, *Die Kurländische Frage (1700–1763). Eine Studie zur Mächtepolitik im Ancien Regime*, Berlin 1999, s. 31–33; Mārīte JAKOVĻEVA, *Das Herzogtum Kurland zwischen Brandenburg-Preussen, Polen-Litauen und Schwe-*

chyłność nowego króla, dzięki czemu już 18 lutego został mianowany tutorem małoletniego księcia oraz administratorem całego księstwa³⁴. Decyzja ta jednak nie zakończyła całej sprawy. Do walki o władzę dołączyli wkrótce nadradcy kurlandzcy, co spowodowało, że tzw. sprawa kurlandzka stała się od tej pory „punktem zapalnym” między Berlinem a Warszawą i znalazła się w orbicie zainteresowań elektora brandenburskiego. Tajemniczą rolę odgrywał w niej wysłany z Kurlandii do Polski specjalny wysłannik nadradców kurlandzkich, wieloletni przedstawiciel książąt kurlandzkich w Warszawie, autor licznych prac z zakresu historii prawa polskiego – starosta ze Skrundy (niem. Schrudten) Mikołaj Chwałkowski. To on prowadził na zamku malborskim działania powstrzymujące uznanie aktu tutorii i administracji dla księcia Ferdynanda. W tym celu uczestniczył w Malborku w audiencji u króla, w trakcie której wyłożył mu prawne położenie całej sprawy, przywileje oraz stanowisko w tym względzie stanów kurlandzkich³⁵. Teoretycznie znalazł pełne wsparcie w tej kwestii u Gottfrieda Wenera, który zgodnie z elektorskimi instrukcjami z 4 i 8 marca miał aktywnie włączyć się w tę sprawę³⁶. Głównym celem było odebranie władzy nad księstwem księciu Ferdynandowi i przekazania jej w ręce Elżbiety Zofii oraz nadradcom kurlandzkim. W tym celu Werner spotkał się m.in. z podskarbis wielkim litewskim Benedyktem Sapiehą. Zobowiązał się on do wysondowania stanowiska króla w sprawie braku możliwości wykonywania przez księcia Ferdynanda funkcji tutora nad małoletnim Fryderykiem Wilhelmem. Werner w swojej relacji przekazał również bardzo ostrożne stanowisko podskarbis wielkiego litewskiego wobec szans ostatecznego uznania tego aktu przez stany kurlandzkie. Z magnatem spotkał się na zamku malborskim także Chwałkowski. Obaj zgodzili się, że należy podjąć wszelkie

den an der Wende vom 17. Zum 18. Jh., [in:] *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością*, red. Bogusław DYBAŚ, Dariusz MAKIŁŁA, Toruń 2002, s. 196–197; eadem, *Čiņa par varu Kurzemes hercogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves*, Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, nr. 2: 2002, s. 65–93; Bogusław DYBAŚ, *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717 (z dziejów instytucji stanowej)*, Toruń 2004, s. 226–243.

³⁴ Tutoria Principis Friederici Wilhelmi, Warszawa, 18 II 1698, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, rkps 140/IV, k. 97v. Odpis został przesłany do Berlina przez Wenera jako załącznik do jego relacji z 1 III 1698 r., GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 184.

³⁵ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7h, Fasz. 4, Bd. 1, k. 118.

³⁶ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 177. W tym samym celu działania miał podejmować również radca dworski, późniejszy przedstawiciel brandenburski w Kurlandii Christoph Wilhelm Lau, zob. *ibid.*, k. 177r; Fryderyk III do G. Wenera, Poczdam, 22 II/4 III 1698; GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7h, Fasz. 4, Bd. 1, k. 46–49v.

działania, aby uniemożliwić podjęcie confirmacji nadania aktu tutorii i administracji, zarówno przez króla, jak i przez radę senatu³⁷. Wiadomo również, że właśnie w tej sprawie pisał osobiście Fryderyk III do Augusta II, wstawiając się za swoją przyrodnią siostrą³⁸. Werner jednak, będąc doświadczonym i wytrawnym dyplomata, nie chciał zbyt komplikować tą kwestią czekających go trudnych negocjacji w innych sprawach. Postanowił, jak to dobitnie przedstawił w swojej relacji z 15 marca, że będzie wykonywał elektorskie polecenia, każdorazowo wykorzystując w tym celu starostę Chwałkowskiego, „daß das odium nicht auf Ew[er] Churf[ürstliche] D[urc]hl[ucht] fallen möge”³⁹. Było to właściwe posunięcie, bo jak pokażą kolejne wydarzenia, stawiając sprawę kurlandzką na pierwszym miejscu, dyplomata mógł zrazić do siebie Augusta II i przez to zaniedbać sprawę odnowienia i zaaktywizowania wzajemnych brandenbursko-prusko-polskich stosunków. To z kolei spowodowało, że działalność Wenera w sprawie kurlandzkiej szybko ograniczyła się tylko do kontaktów z Chwałkowskim i konferowania z radcą dworu kurlandzkiego Christophem Wilhelmem von Lauem oraz na przekazywaniu wyczerpujących informacji brandenburskiemu posłowi w Mitawie, którą to misję sprawował w tamtym czasie Marquard Ludwig von Printzen. Efektem było to, że w okresie przebywania króla w murach Gdańska sprawa kurlandzka znalazła się w relacjach Wenera dla elektora tylko w dwóch miejscach (z 19 i 22 marca). Jednocześnie w dłuższym swoim wywodzie z 22 marca wskazał Wener na znaczne trudności w zabiegach o anulowanie nadanego już księciu Ferdynandowi tytułu tutora i administratora. Jediną szansę na odniesienie sukcesu w tej kwestii widział w przeniesieniu na księżną wdowę funkcji tutora nad jej małoletnim synem⁴⁰. W każdym razie trzeba podkreślić, że sam Werner w okresie swojego pobytu w Gdańsku nie podnosił osobiście tej sprawy w trakcie kontaktów z dworem. Dzięki temu zyskał wolną rękę w kontaktach z głównymi zasobnikami Augusta II.

Po krótkim pobycie w Malborku, 17 marca August II udał się do Gdańska, jednak najbliższą noc spędził na przedmieściu w Oruni.

³⁷ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 6/16 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 7h, Fasz. 4, Bd. 1, k. 92v. Wydaje się, że działania Sapięhy odniosły pożądany skutek, bo wśród tematów, jakimi zajmowała się odbywająca się na zamku w Malborku 15 marca rada senatu, nie było sprawy kurlandzkiej, zob. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps 3565, k. 28; Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps 524, s. 155.

³⁸ Informacje o tym piśmie znajdujemy w relacji: G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 175v.

³⁹ Ibid., k. 178.

⁴⁰ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 7h, Fasz. 4, Bd. 1, k. 120v.

Jeszcze zanim nad Motławę przybył Werner, elektor brandenburski nakazał swemu stałemu rezydentowi Rubachowi udać się do zaufanego i wpływowego tajnego radcy saskiego – Wolfa Dietricha von Beichlingena⁴¹.

Celem rozmowy było poruszenie sprawy, która już od dłuższego czasu wymagała rozwiązania, mianowicie przesyłania brandenburskich listów przez polski urząd pocztowy w Gdańsku (punkt pocztowy na trasie z Berlina i Pomorza do Królewca). Sprawa związana była z zarzutami strony brandenburskiej o łamanie przez generalnego poczmistrza Prus Królewskich Pawła de Grattę oraz współpracującego z nim brata Aleksandra, pełniącego do 1697 r. funkcję zarządcy urzędu pocztowego w Gdańsku, uzgodnień z 1661 r.⁴² Dodatkowo od czasu śmierci Wielkiego Elektora i przejścia władzy przez Fryderyka III zarzucała ona gdańskim urzędnikom pocztowym nadużycia oraz niewywiązywanie się ze zobowiązań finansowych za przesyłanie poczty polskiej przez terytorium brandenburskie, których całościowa wysokość np. w lipcu 1696 r. miała wynieść (łącznie na rzecz urzędów pocztowych w Słupsku i Berlinie) 12 489 talarów. Do tego dochodziły trudności czynione w Gdańsku związane z organizacją przesyłania paczek i listów⁴³.

Wyznaczony do rozmowy Adam Bogislav Rubach okazał się właściwą osobą, z dostępnych źródeł bowiem wynika, że dużą część swojej dotychczasowej działalności, (przynajmniej od września 1696 r.) poświęcił zagadnieniom związanym z funkcjonowaniem i współpracą z królewskim urzędem pocztowym w Gdańsku⁴⁴. W interesującym nas okresie, jeszcze zanim spotkał się on z saskim wysokim urzędnikiem, przeprowadził negocjacje w tej kwestii z królewskim urzędnikiem pocztowym Pawłem de Grattą⁴⁵. Co ciekawe, ta oraz kolejne rozmowy zaczęły przynosić efekty w postaci wyrażanych przez niego obietnic wpłacenia do brandenburskiego urzędu pocztowego w Słupsku

⁴¹ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 175v–176v.

⁴² W nim ustalono, aby „wzajemnie nie wkraczać w prawo regalu pocztowego swego sąsiada, pocztę przewozić tylko do granicznych miejscowości, torby z materiałem pocztowym wymieniać w stacjach granicznych w Wutzkowie, względnie w Narmel...”, Kazimierz LENARTOWICZ, *Historja Polskiej Królewskiej Poczty w Gdańsku od roku 1654 do roku 1793*, Gdańsk 1924, s. 24; Robert SCHÜCK, *Aus der Anfängen der Preussischen Landespost. Ein Bericht über das Danziger Postwesen, vom Jahre 1661*, Archiv für Post und Telegraphie, Jhrg. 4: 1876, s. 168–172; *400 lat poczty polskiej*, red. Zofia MANTERYŚ, Warszawa 1958, s. 38.

⁴³ [Sprawozdanie Conrada Bartholdiego von Stillena], [Gdańsk], 22 VII / 1 VIII 1696, GStA PK, I HA, Rep. 103 Generalpostmeister, Nr. 2055, k. 10–11; K. LENARTOWICZ, op.cit. s. 28.

⁴⁴ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 2/12 IX 1696, GStA PK, I HA, Rep. 103 Generalpostmeister, Nr. 2055, k. 30–33.

⁴⁵ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 26 I/5 II 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

10 tys. florenów, co oczywiście pokryłoby tylko część długu⁴⁶. Kolejne rozmowy w tej sprawie jeszcze przed przybyciem Wenera prowadził ze wspomnianym Beichlingenem, który obiecał zainteresować się tą sprawą⁴⁷.

Następne negocjacje dotyczące poczty prowadził z Beichlingenem już po przybyciu nad Motławę sam Werner. Saski tajny radca zobligował się w ich trakcie do „asystowania” przy tej ważnej dla Brandenburczyków kwestii. Zobowiązujące pisma otrzymał też Werner od wojewody malborskiego Jana Jerzego Przebendowskiego. Dodatkowo dyplomata elektorski otrzymał od brandenburskiego tajnego radcy odpowiedzialnego za sprawy pocztowe (*Ober-Post-Director*) Conrada Bartholdiego von Stillena specjalne pismo objaśniające szczegóły sporu. Do Gdańska przybył też na rozmowy sekretarz i urzędnik pocztowy ze Słupska Hartmann oraz radca kameralny Joachim Scultetus. Już po liczbie brandenburskich urzędników przebywających w Gdańsku widać, że elektor przykładał duże znaczenie do uregulowania narosłych konfliktów w funkcjonowaniu poczty. Mimo to sprawy te znalazły się jeszcze tylko dwa razy na kartach relacji posła elektorskiego. Podjął on tę kwestię ponownie z Beichlingenem w rozmowie odbytej 18 marca. Dodatkowo w tej sprawie interweniował u Rubacha tego samego dnia sam Paweł de Gratta. W trakcie rozmowy z brandenburskim rezydentem dał do zrozumienia, że dysponuje pewną sumą pieniędzy na spłatę elektorskich żądań, którą uruchomi, gdy tylko uzyska zgodę swojego szwagra, generalnego poczmistrza ziem koronnych Bartłomieja Sardiego. Mimo to obie rozmowy zakończyły się ogólnymi zapowiedziami troski o rozwiązanie tego problemu⁴⁸. Konkretniejsze, chociaż również niewiążące, bo w większości tylko ustne i w niewielkim stopniu pisemne ustalenia, zapadły dopiero na konferencji zorganizowanej w ostatnich dniach pobytu króla w Gdańsku. W jej wyniku Paweł de Gratta zobowiązał się do uiszczenia w ciągu 14 dni zaległych sum oraz w przypadku powstania kolejnych należności regulować je na koniec każdego kwartału⁴⁹. Trzeba powiedzieć, że polski urzędnik dotrzymał danego słowa i w ustalonym terminie wpłacił do kasy brandenburskiej 9514 florenów, która to kwota pokryła wszelkie długi

⁴⁶ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 2/12 II 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁴⁷ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 II 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji]; A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 23 II / 5 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁴⁸ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 189, 190–190v; A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁴⁹ Gottfried Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 30 III / 9 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 214.

powstałe do końca 1697 r.⁵⁰ Pozostawała jednakże kwestia podjęcia uzgodnień, które eliminowałyby możliwość powstawania po raz kolejny tego typu zaległości. Poważniejsze i trwalsze ustalenia w tej sprawie przyniosło dopiero spotkanie obu władców: Fryderyka III z Augustem II w Piszcu, które doprowadziło do przełomu w tej sprawie⁵¹.

Wracając do pierwszych dni króla nad Motławą, trzeba stwierdzić, że najważniejszy przedstawiciel Hohenzollerna w mieście Gottfried Werner nie podjął się przedstawienia uroczystego wjazdu króla do Gdańska, jaki nastąpił 18 marca o godzinie 13. Scedował ten obowiązek na rezydenta brandenburskiego Rubacha, który jednak poświęcił mu zaledwie jeden akapit w swojej relacji⁵². Jeśli chodzi o Wernera oraz Rubacha, trzeba wskazać, że obaj dyplomaci nie rozwodzili się na temat balów i festynów, jakie zorganizował magistrat miasta w pierwszych dniach wizyty władcy Polski. Postępując za to zgodnie z elektorską instrukcją z 15 marca⁵³, jednocześnie z wjazdem króla, nawiązały kontakty z ważniejszymi urzędnikami przebywającymi w otoczeniu dworu królewskiego, Werner z zausznikiem królewskim – Chrystianem Augustem księciem von Sachsen-Zeitzem, biskupem Raab, natomiast Rubach z przedstawicielami zagranicznych władców, cesarza, księcia sasko-gotajskiego (prawdopodobnie Hansem Christophem von Schleinitzem) czy wspomnianym księciem kurlandzkim Ferdynandem. Odnosząc się wpierw do pierwszego spotkania, dyplomata elektorski złożył szczególne podziękowania Saksończykowi za pomoc w sprawie transakcji zakupu przez Fryderyka III od Augusta II władztwa Quedlinburg⁵⁴. Dalszym wątkiem, który został poruszony w trakcie obu spotkań, były informacje o planowanej podróży elektora brandenburskiego do Prus Książęcych i możliwości zorganizowania osobistego spotkania Hohenzollerna z młodym polskim królem. Biskup Raab wyraził nadzieję, że w trakcie ewentualnego spotkania króla z Fryderykiem III, do którego mogłoby dojść w Prusach Książęcych, władca Polski miałby sposobność odbyć szczerą i przyjacielską rozmowę. Zarówno Werner, jak i Rubach potwierdzili, że słyszeli o planach elektora dotyczących udania się nad Pregolę, jednak nie znali szcze-

⁵⁰ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 13/23 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁵¹ K. LENARTOWICZ, op.cit., s. 32.

⁵² A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁵³ Instrukcji nie udało się odnaleźć, o jej treści dowiadujemy się z relacji Wernera: G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 187–187v.

⁵⁴ Oprócz sprzedaży praw zwierzchnictwa lennego nad opactwem Quedlinburg, August II odsprzedał także Hohenzollernowi miasto Nordhausen oraz Petersberg za łączną sumę 390 tys. talarów, zob. J. BURDOWICZ-NOWICKI, op.cit., s. 155; M. SWOBODZIŃSKI, *Polityka*, s. 230.

gólów podróży. Dodatkowo pozostawała kwestia krótkotrwałego pobytu króla w Gdańsku (16 kwietnia musiał być w Warszawie na rozpoczynającym się sejmie). Ten wątek był z kolei kontynuacją wcześniejszych sondażowych rozmów, jakie przeprowadził Rubach 12 marca z Wolfem Dietrichem Beichlingenem⁵⁵. Trzeba również zaznaczyć, że wszelkie kolejne negocjacje z dworem w tej sprawie spoczęły tylko na Wernerze. Kolejna jego rozmowa ze wspomnianym saskim urzędnikiem, która dotyczyła głównie tej właśnie sprawy, odbyła się 17 marca. Podniesiono wówczas problemy ceremonialne, związane z ewentualnym zjazdem obu władców na „terytorium królewskim”. Saski dyplomata potwierdził, że król polski nie miał problemu w tym, aby podać rękę elektorowi. Tym bardziej że wiadome mu było, że inni kurfirstowie z Rzeszy Niemieckiej podejmowali starania o zdobycie korony królewskiej przy współdziałaniu z ówczesnymi mocarstwami. August II nie widział w tym nic złego. Obie strony zgodziły się również co do tego, aby owe ustalenia utrzymać w tajemnicy przed Polakami⁵⁶. Dodatkowo poruszono sprawy dostarczenia pieniędzy ze sprzedaży wspomnianego opactwa Quedlinburg. W tym celu saski urzędnik prosił swojego rozmówcę o wpłynięcie na elektora, aby dostarczone nad granice do miejscowości Wutzkow (ob. Oskowo) pieniądze (pod eskortą brandenburskich żołnierzy z radcą kameralnym von Böhlau na czele), były dalej konwojowane do Gdańska w eskorcie tych samych oddziałów⁵⁷.

Elektor odniósł się do owych wieści bardzo szybko. Korzystając z przyspieszonej dystrybucji poczty między Gdańskiem a Berlinem, już 22 marca nakazał sporządzić odpowiedzi na wyżej przedstawione relacje Wernera i Rubacha. Cały tekst dwóch osobnych instrukcji dla swoich wysłanników poświęcił propozycji spotkania z królem. W tej skierowanej do Wernera, odnosząc się do spraw ceremonialnych podczas ewentualnego swego spotkania z królem, miał obawy, czy nie mogłoby dojść do pewnego rodzaju „nierówności”. Ta z kolei,

⁵⁵ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 2/12 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji]. W sprawie planowanej podróży Fryderyka III do Prus Książęcych z Rubachem kontaktowali się również 14 marca przedstawiciele władz Gdańska, chcąc uzyskać informacje o ewentualnym terminie możliwego spotkania z Augustem II w tym mieście, oraz przekazać zapewnienia o gotowości użyczenia kilku domostw dla elektora, zob. A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 5/15 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁵⁶ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 189. Ostatecznie nie udało się zachować tej sprawy w tajemnicy. Na początku kwietnia zgłosili się do Wernera obydwaj podskarbiowie wielcy, Lubomirski i Sapieha, wyrażając chęć oddania honorów elektorowi w czasie jego możliwej wizyty w Prusach Królewskich, zob. G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 26 III / 5 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 215.

⁵⁷ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 189–190.

raz dokonana, mogła wpłynąć na utrwalenie pewnego negatywnego z punktu widzenia elektora schematu. Kurfirst uważał, że z tego powodu do spotkania nie powinno dojść w Prusach Królewskich, gdzie król miałby nad elektorem wyraźną przewagę, ale w Prusach Książęcych, gdzie z kolei Fryderyk III czuł się suwerennym władcą. Hohenzollern prosił Wenera, aby w sposób bardzo ostrożny i delikatny nadmienił biskupowi Raab oraz Beichlingenowi o owych nurtujących go problemach. Jeśli otrzyma na nie pozytywną odpowiedź, to miał wyrazić chęć spotkania z królem, w czasie którego miał nadzieję potwierdzić oraz pogłębić wzajemną przyjaźń⁵⁸. Z kolei w piśmie do Rubacha prosił go o poinformowanie magistratu gdańskiego, że w sprawie terminu swego przejazdu będzie oczekiwać na informacje o stanie Wisły, natomiast odnosząc się do spotkania z Augustem II, że nic w tej sprawie nie zostało jeszcze ustalone, poza tym zanim on zdążyłby przybyć nad Motławę, król będzie zmuszony już wyruszyć do Warszawy⁵⁹.

Sprawa spotkania władców dwóch sąsiadujących ze sobą krajów ponownie została podjęta w czasie kilku osobnych rozmów Wenera z biskupem Raab i Beichlingenem pod koniec marca. Wstępnie obie strony doszły do porozumienia, że brak było czasu przed wyjazdem króla, aby do niego doprowadzić. Nie przeszkodziło to jednak, aby wieść o możliwym spotkaniu obu władców rozeszła się po całym dworze i stała się tematem plotek i pytań ze strony szlachty. Dnia 29 marca dyplomata elektorski otrzymał od biskupa opinię króla, w której wyrażał on nadzieję, że Hohenzollern opuścił już Berlin i znajduje się w drodze do Prus Książęcych. W takim przypadku bowiem król mógłby już 3 kwietnia wyruszyć z Gdańska i przez Malbork udać się do Kwidzyna, gdzie miał nadzieję zastać Hohenzollerna. Następnie zamierzał przez Toruń udać się dalej do Warszawy. Werner odpowiedział jednak wymijająco, że gdyby tak miało być, to on wiedziałby coś na ten temat. Podkreślił, że póki co nie doszły do niego żadne wieści o podróży elektora⁶⁰. Król jednak nie odpuszczał i aby dodatkowo wzmocnić swój nacisk na elektora, wysłał do niego, do Berlina, jeszcze tego samego dnia, posłańca w osobie kammerherra Rudolfa Gottloba von Seyfferlitz z osobistym, odręcznie sporządzonym pismem⁶¹.

Przedstawiciel króla dotarł już po czterech dniach (1 kwietnia) do Berlina, dzięki czemu elektor informował Wenera (w instrukcji z 1 kwietnia),

⁵⁸ Fryderyk III do G. Wenera, Kolonia nad Sprewą, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 182–183v.

⁵⁹ Fryderyk III do A. B. Rubacha, Kolonia nad Sprewą, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁶⁰ Załącznik: G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 19/29 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 202–202v.

⁶¹ August II do Fryderyka III, Gdańsk, 29 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 28, Fasz. 1b, [brak paginacji].

że z powodu braku czasu nie mogło dojść do planowanego i oczekiwanego spotkania z Augustem II. Prosił jednak o przekazanie, że z chęcią skorzysta z następnej nadarżającej się okazji. Dodatkowo nakazał Wernerowi, aby przedtem upraszał on króla polskiego o wydanie specjalnej deklaracji, w której zapewniłby elektorowi równorzędną pozycję w trakcie bezpośrednich negocjacji⁶².

Król, jak odnotował to Werner, z niecierpliwością oczekiwał na wiadomości z Berlina i na ewentualne spotkanie w Kwidzynie. Jednak 5 kwietnia, wobec braku jakichkolwiek informacji w tej sprawie, zapadła decyzja o wyjeździe z Gdańska 8 lub 9 kwietnia⁶³. Uszczegółowienie tej daty nastąpiło jeszcze 8 kwietnia, kiedy to z Berlina do Gdańska z negatywną odpowiedzią elektora powrócił poseł Seifferlitz⁶⁴. Jednak, mimo że nie doszło do bezpośrednich rozmów obu władców, ostatecznie owe działania stały się, jak pokazała przyszłość, wstępem pod przyszłe, zintensyfikowane relacje, które doprowadziły do spotkania obu władców na polowaniu pod Piszem już w czerwcu 1698 r.

Ze spraw, jakie na pewno zainteresowały elektora (szczególnie w perspektywie konieczności odnowienia traktatów welawsko-bydgoskich i wynikającego z ich postanowień obowiązku wystawiania na rzecz władcy Polski kontyngentu wojskowego), należy wspomnieć o odnotowanej przez Wenera negatywnej reakcji Augusta II na informacje z Wiednia o warunkach ewentualnego pokoju między Ligą Świętą a Portą Otomańską⁶⁵. W jednej z kolejnych relacji Werner nadmienił o nadziejach króla na krytyczne do nich podejście Hofburga. Działania Augusta II wskazywały wyraźnie, że zamierzał on nie tylko kontynuować działania wojenne, lecz także przejść do ofensywy na froncie tureckim. Wobec braków w kasie państwa gotów był wykorzystać w tym celu własne wojska saskie oraz wszelkie inne możliwe⁶⁶. To z kolei zwiększało szansę na szyb-

⁶² Fryderyk III do G. Wenera, Kolonia nad Sprewą, 22 III / 1 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 209–209v. Elektor powtórzył swoją opinię w kolejnej instrukcji, zob. Fryderyk III do G. Wenera, Kolonia nad Sprewą, 25 III / 4 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 210–210v.

⁶³ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 26 III / 5 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 215–215v.

⁶⁴ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 30 III / 9 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 212.

⁶⁵ Pierwsze szczegółowsze informacje przysły do Gdańska wraz z pocztą dla posła cesarskiego Sedlnitzky'ego około 20 III 1698 r.: G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 193r.

⁶⁶ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 16/26 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 194r–195v; Gottfried Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 23 III / 2 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 205r. Werner przekazał także zasłyszane informacje o możliwej sprzedaży przez Augusta II pewnego władztwa w Saksonii za 200 tys. talarów władcy Sachsen-Gotha: *ibid.*, k. 195r.

kie uregulowanie spraw związanych z odnowieniem układów łączących Polskę i Brandenburgię-Prusy.

Z tą sprawą związany był najprawdopodobniej również odnotowany przez Wenera przyjazd do Gdańska, 20 marca, cesarskiego generała marszałka polnego Hermanna Ottona II hrabiego von Limburg-Styrum, który miał zamiar wejść na służbę króla polskiego. Werner sceptycznie odnosił się do szans przeprowadzenia aktywnych działań na froncie tureckim. Swoje wątpliwości motywował, eufemistycznie mówiąc, „małym zachwytem” sejmików oraz prawdopodobnym finałem przyszłego sejmu walnego⁶⁷. Odnosząc się do wspomnianego generała, podejrzewał, że wstępnie zakładano jego kandydaturę na przywódcę całego przedsięwzięcia, jednak – jak dalej odnotował nasz rezydent – ostatecznie król wyznaczyć miał księcia Karola Rudolfa Wirtemberskiego. Nie przeszkodziło to jednak królowi odbyć (23 marca) ze wspomnianym cesarskim generałem rozmów, podczas których ów wojskowy zwracał uwagę na konieczność przygotowania i zaopatrzenia magazynów dla armii saskiej. Dodatkowo nadmieniono o zwyczajnych w takim wypadku szkodach na terenach przejazdów oddziałów i związanym z tym niebezpieczeństwem wybuchu wśród szlachty niezadowolenia czy nawet otwartych buntów⁶⁸.

Na kartach relacji Wenera z Gdańska ten temat był kontynuowany również w innych sferach, co świadczyło o ewidentnych zamierzeniach Augusta II przeprowadzenia ofensywy na froncie tureckim. Jedną z nich była poruszona w kilku miejscach sprawa podjęcia próby sprzedaży przez elektora saskiego za 200 tys. talarów jakiegoś władztwa w Saksonii księciu saskiemu na Gotha. Rozmowy w tej sprawie (25 marca) miał prowadzić przybyły nad Motławę jeden z dowódców wojsk sasko-gotajskich Alexander Herman von Wartensleben oraz najprawdopodobniej przedstawiciel samego księcia sasko-gotajskiego Fryderyka II, radca dworski i rządowy Hans Christoph von Schleinitz. Ostatecznie 29 marca miało dojść do uzgodnienia przejęcia przez króla pod swoją komendę sasko-gotajskich oddziałów wojskowych. W celu ich ostatecznego wykorzystania była jednak wymagana zgoda samego cesarza, gdyż siły te znajdowały się wówczas jeszcze na Węgrzech. Werner wdał się również w kolejne rozważania nad tą sprawą, przekazując w pierwszej kwietniowej relacji, że wspomniany generał Wartensleben miał zająć się przerzutem 6 tys. sasko-gotajskich żołnierzy przez Śląsk, co z kolei miało wiązać się ze sprzedażą władztwa Quedlinburg⁶⁹. Najprawdopodobniej owym właściwym władztwem było

⁶⁷ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 193.

⁶⁸ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 16/26 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 194v–195.

⁶⁹ Ibid., k. 195–195v; G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 19/29 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 201; G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 23 III/2 IV 1698,

jednak leżące około 30 km na południe od Lipska Borna, które August II zastawił (ostatecznie układem z 8 VIII 1698 r.) na rzecz księcia sasko-gotajskiego Fryderyka II za 500 tys. guldenów na 24 lata⁷⁰.

Warto również wspomnieć o odnotowanych na kartach relacji Wenera oraz Rubacha uroczystych audiencjach, jakie udzielił król August II w dniach 19 i 20 marca posłowi hanowerskiemu, którym najprawdopodobniej był specjalny wysłannik do Polski Johann Burchard Hugo⁷¹. Mimo braku jakichkolwiek szczegółów tych spotkań w relacjach brandenburskich dyplomatów, dzięki badaniom hanowerskiego historyka Geoga Schnatha wiadomo, że tematem były sprawy dostarczenia posiłków wojskowych oraz dokończenia sprzedaży na rzecz książąt na Celle i elektora hanowerskiego przez Augusta II jego praw do księstwa lauenburskiego⁷². Możliwe jest także, że również w tych sprawach oraz wątkach pobocznych związanych z zadaniami uzyskania od Augusta II konsensusu do dziedziczenia księstwa lauenburskiego także dla saskich książąt z bocznej linii albertyńskiej oraz nakłonienia do podjęcia działań w Wiedniu na rzecz uzyskania zgody cesarza na wspomniany układ na dworze w Gdańsku przebywał drugi wysłannik Hanoweru Georg Ernst von Werpup⁷³.

Ogólnie należy dodać, że przedstawione królewskie działania mające na celu pozyskanie funduszy na prowadzenie aktywnej polityki przeciw Porcie Otomańskiej stanowiły jeden z etapów rozpoczętych już w styczniu wielkich przygotowań przed planowaną ofensywą połączonej armii polsko-litewsko-saskiej, której kulminacyjnym aktem była (ostatecznie tylko siłami wojsk koronnych) bitwa pod Podhajcami (8–9 IX 1698)⁷⁴.

GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 205–205v; Julius Caesar Graf von WARTENSLEBEN, *Nachrichten von dem Geschlechte der Grafen von Wartensleben*, Berlin 1858, s. 56–57.

⁷⁰ Christian Ferdinand SCHULZE, *Leben des Herzogs von Sachsen-Gotha und Altenburg Friedrich II*, Gotha 1851, s. 136. Należy dodać, że nie był to jednostkowy przypadek, ponieważ oprócz wspomnianej transakcji z opactwem Quedlinburg czy saskimi prawami do księstwa lauenburskiego, August II zastawił w tym czasie również: władztwo Gräfenhainichen za 35 tys. reichstalarów na rzecz księżniczki Henrietty von Sachsen-Dessau, hrabstwo Mansfeld na 600 tys. reichstalarów na rzecz Hanoweru oraz władztwo Pforta za 100 tys. guldenów dla książąt sasko-weimarskich, zob. Friedrich Christoph FÖRSTER, *Friedrich August II. König von Polen und Kurfürst von Sachsen*, Potsdam 1839, s. 75.

⁷¹ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 190v; G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 193; A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

⁷² Georg SCHNATH, *Geschichte Hannovers im Zeitalter der neunten Kur und der englischen Sukzession 1674–1714*, Bd. II: (1693–1698), Hildesheim 1976, s. 468–469.

⁷³ *Ibid.*, s. 468.

⁷⁴ O przygotowaniach do wojny i samej bitwie zob. J. WOJTASIK, *Ostatnia rozprawa*, s. 111–183.

Oprócz tych zagadnień związanych z polityką międzynarodową oraz spraw militarno-ekonomicznych, w trakcie pobytu nad Bałtykiem na dworze królewskim poruszano również sprawy wewnętrzne Rzeczypospolitej. W tym czasie na czoło wysuwały się dwa tematy: konflikt wewnętrzny na Litwie oraz kwestie zjazdów sejmikowych przed zaplanowanym na drugą połowę kwietnia sejmem pacyfikacyjnym. Te kwestie znalazły się już tylko na kartach relacji Wenera. Dodać należy, że ta druga w sposób szczególny mogła interesować dwór berliński, a to za sprawą sąsiednich Prus Książęcych.

Jeśli chodzi o sytuację na Litwie⁷⁵, to wiązała się ona z panującym praktycznie od drugiej połowy 1696 r. stanem wojny między szlachtą litewską – tzw. republikantami a „strasznymi braćmi”, czyli Benedyktem i Kazimierzem Sapiehami, którzy oprócz ogromnych dóbr ziemskich zajmowali odpowiednio dwa najważniejsze stanowiska w Wielkim Księstwie Litewskim, podskarbiostwo wielkie i buławę hetmana wielkiego⁷⁶. W swoich relacjach Werner wspomniał o mających już dłuższą historię działaniach szlachty litewskiej zmierzającej do przeciągnięcia króla na swoją stronę. W tym celu do Augusta II udali się członkowie faksji Grzegorza Ogińskiego, którzy proponowali, że jeśli władca wypłaci im teraz 4 kwartę w gotówce, to będą gotowi walczyć dla niego 36 kwart, a dodatkowo „podarują mu Rzeczpospolitą”⁷⁷. Z kolei w kwietniowych relacjach pojawiły się już pierwsze informacje o regularnych starciach wojsk Sapiehów dowodzonych w tym czasie przez hetmana wielkiego litewskiego Kazimierza z republikantami pod wodzą wspomnianego Ogińskiego. Trzeba również dodać, że w samym Gdańsku przebywał w tym czasie, co również odnotował Werner, sam Benedykt Sapieha, co nie mogło pozostać bez wpływu na dysputy na dworze w tej

⁷⁵ Na temat ówczesnych wydarzeń na Litwie (pierwsza połowa 1698 r.) zob. K. JAROCHOWSKI, op.cit., s. 163–165; Kazimierz PIWARSKI, *Opozycja litewska pod koniec XVII wieku*, [in:] *Pamiętnik V Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie, 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. 1: *Referaty*, red. Kazimierz TYSZKOWSKI, Lwów 1930, s. 259–277; Gintautas SLIESORIŪNAS, *Lietuvos Didžioji kunigaikštystės vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius 2000. Zasłyszane informacje o wypadkach na Litwie przekazał również Werner: G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 23 III/2 IV 1698, GStA PK, I HA Rep. 9 (Polen) Nr 27w Fasz. 1, k. 206–206v.

⁷⁶ O przyczynach tego konfliktu zob. Andrzej RACHUBA, *Litwa wobec projektu zwołania sejmku konnego w 1695 r. i walki Sapiehów z biskupem Brzostowskim*, *Zapiski Historyczne*, t. 51: 1986, z. 1, s. 63–82; Tadeusz WASILEWSKI, *Walka o zrównanie praw szlachty litewskiej z koronną od unii lubelskiej do początku XVIII wieku*, *Zapiski Historyczne*, t. 51: 1986, z. 1, s. 45–62; Bogusław DYBAŚ, *W sprawie traktatu pużewickiego z 1698 roku i jego następstw*, *Zapiski Historyczne*, t. 53: 1988, z. 3–4, s. 87–100; Przemysław Piotr ROMANIUK, *Instytucjonalne podstawy hegemonii Sapiehów w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVII wieku*, [in:] *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku*, red. Urszula KOSIŃSKA, Dorota DUKWICZ, Adam DANILCZYK, Warszawa 2014, s. 29–37.

⁷⁷ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 16/26 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 195v–196.

sprawie⁷⁸. W tej kwestii elektor nie był zdany tylko na otrzymywane informacje od Wenera, spod litewskiej granicy bowiem płynęły do niego wyczerpujące listy od wyspecjalizowanego w sprawach litewskich radcy dworskiego Johanna Rejera. On z kolei dostarczył wieści o spotkaniu znacznych wojsk sapieżyńskich z republikantami nad Niemnem, którego efektem było rozpuszczenie przez Ogińskiego swoich oddziałów. Oczywiście nie oznaczało to końca niepokojów na Litwie, jednak znacznie podnosiło prestiż rodu Sapiechów⁷⁹. To wiązało się z kolei z dalszą koniecznością utrzymywania zwiększonej (już od drugiej połowy 1696 r.) obecności armii brandenburskiej na wschodnich rubieżach Prus Książęcych⁸⁰.

Drugą materią odnoszącą się do spraw wewnętrznych, jaką podejmował szerzej Gottfried Werner, były odbywające się zjazdy sejmikowe przed zaplanowanym już na kwiecień sejmem pacyfikacyjnym warszawskim. Z relacji Wenera datowanej na 26 marca dowiadujemy się, że do Gdańska przybyli deputaci zerwanego – jak twierdził – sejmiku województwa sandomierskiego, którzy mieli upraszać na audiencji u króla, podobnie jak delegaci litewscy, o sejm konny⁸¹. W rzeczywistości sejmik ten nie został zerwany, a jedynie limitował swoje obrady. Z kolei powołując się na listy z Warszawy, elektorski wysłannik przekazał, że z pozostałych sejmików koronnych tylko krakowski skończył się szczęśliwie⁸². Werner dokonał jednak w tym miejscu znacznego uogólnienia, do listy zgromadzeń ukończonych wydaniem instrukcji i wyborem posłów należało bowiem oprócz sejmiku w Proszowicach⁸³ dopisać jeszcze: egzulancki sejmik województwa podolskiego we Lwowie⁸⁴ oraz województw: sandomierskiego⁸⁵,

⁷⁸ Ibid., k. 196.

⁷⁹ Johann Reyer do Fryderyka III, Taurogi, 30 III/9 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 224v–230v; K. JAROCHOWSKI, op.cit., s. 164–165; Andrzej SOWA, Tadeusz WASILEWSKI, Ogiński Grzegorz (Hrehory) Antoni, [in:] *Polski słownik biograficzny*, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 604.

⁸⁰ Franz Wilhelm von BARFUS-FALKENBERG, H. A. *Graf von Barfus. Königl. Preuß. General-Feldmarschall. Ein Beitrag zur Geschichte unter den Kurfürsten Friedrich Wilhelm und Friedrich III. von Brandenburg, insbesondere der Feldzüge gegen die Türken 1683, 1686, 1691*, Berlin 1854, s. 24.

⁸¹ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 16/26 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 196.

⁸² Ibid., k. 196v.

⁸³ Instrukcja województwa krakowskiego, Proszowice, 8 IV 1698, Archiwum Narodowe w Krakowie, Księgi grodzkie bieckie 4/401 [dawne Castrensia Biecensia 397], s. 269–271.

⁸⁴ Instrukcja dana posłom do króla z sejmiku przedsejmowego województwa podolskiego we Lwowie, Lwów, 25 III 1698, [in:] *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1698*, red. Jarosław STOLICKI, Kraków 2002, s. 216–217.

⁸⁵ *Laudum conventus particularis Opatoviensis*, Opatów, 5 III 1698, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej cyt. Biblioteka PAU i PAN),

łęczyckiego⁸⁶, kijowskiego⁸⁷, braclawskiego⁸⁸, wołyńskiego⁸⁹, a także ziemi halickiej⁹⁰, chełmskiej⁹¹, czerskiej⁹², wyszogrodzkiej⁹³, warszawskiej⁹⁴ i wiskiej⁹⁵. Oczywiście ta lista nie może przysłonić faktu, że najprawdopodobniej cała reszta sejmików nie doszła do skutku lub po prostu została zerwana. Odnosząc się zaś do sejmików w Wielkim Księstwie Litewskim, Werner stwierdził, że tylko sejmik szlachty „powiatu kowieńskiego” miał się zakończyć szczęśliwie, konkretnie mówiąc: wydaniem instrukcji dla posłów⁹⁶. W dalszej relacji z 2 kwietnia pokusił się on o ogólne podsumowanie akcji sejmikowej na Litwie, stwierdzając, że tam, gdzie przewagę mieli zwolennicy Sapiehów, zjazdy zakończyć się miały również szczęśliwie, natomiast odwrotny wynik miały mieć sejmiki, na których czołową rolę odgrywali republikanci⁹⁷. Wydaje się jednak, biorąc pod uwagę nie do końca dokładne przekazy Wenera, wynikające z polegania na niepewnych wieściach przychodzących nad Motławę z Warszawy, że tak jak w przypadku losów zjazdów koronnych należy zachować równie daleką ostrożność co do jego ustaleń w tym względzie. Tu jednak należy również wspomnieć, że sam elektor miał świadomość często niepełnych informacji, jakie przychodziły od jego dyplomatów z Warszawy czy Gdańska. Trzeba

Teki Pawińskiego (dalej cyt. TP), sygn. 8338, k. 860; *Limitatio laudi conventus particularis Opatoviensis*, Opatów, 5 IV 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8338, k. 861.

⁸⁶ *Laudum sejmiku z limity województwa łęczyckiego*, Łęczyca, 9 IV 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8328, k. 405–410.

⁸⁷ *Архив Юго-Западной России*, час. 2, т. 3: *Постановления провинциальных сеймиков юго-западной Руси в 1698–1726 гг.*, Киев 1910 [*Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii*, czas. 2, t. 3: *Postanowlenija prowincjalnych sejmikow jugo-zapadnoj Rusi w 1698–1726 gg.*, Kijew 1910], s. 2–17.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 23–35.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 18–22.

⁹⁰ *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Państwowego we Lwowie*, t. 25, *Lauda sejmikowe halickie 1696–1772*, wyd. Wojciech HEJNOSZ, Lwów 1935, s. 14–18.

⁹¹ Instrukcja ziemi chełmskiej, Chełm, 5 III 1698, Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie chełmskie nr 9/9, k. 98–105.

⁹² *Lauda i instrukcje ziemi czerskiej*, Czersk, 5 III 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8319, k. 667v–670.

⁹³ *Limitatio laudi terrae Wyszogrodiensis*, Wyszogród, 5 III 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8352, k. 150.

⁹⁴ *Laudum ziemi warszawskiej*, Warszawa, 5 III 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8348, k. 461v–470v.

⁹⁵ *Instrukcje ziemi wiskiej (fragment)*, Wizna, marzec 1698, Biblioteka PAU i PAN, TP, sygn. 8350, k. 597v–600.

⁹⁶ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 19/29 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 201

⁹⁷ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 23 III / 2 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 206v.

bowiem brać pod uwagę wielkość ówczesnej Rzeczypospolitej oraz skomplikowany obieg informacji. Dodatkowo sam Werner był zobligowany do regularnego informowania dworu berlińskiego o zasłyszanych informacjach, nie czekając na ich potwierdzenie z innych źródeł.

Ostatnim ważnym wydarzeniem w trakcie pobytu Augusta II nad Mołtawą, jakie zajęło więcej miejsca w sprawozdaniach Gottfrieda Wenera, był przyjazd do miasta wyczekiwanego z niecierpliwością już od kilku tygodni, margrabiego frankońskiego (1655–1712) Chrystiana Ernesta von Brandenburg-Bayreuth wraz z synem Jerzym Wilhelmem (margrabia frankoński w latach 1712–1726). Werner pierwszy raz wzmiankował o tym w relacji do elektora z 19 marca⁹⁸, natomiast Rubach 22 marca⁹⁹. Informacje o tym musiał elektor otrzymać również z innych źródeł, odniósł się on bowiem do tejże sprawy już w liście do Wenera datowanym na 18 marca, o którym pisze adresat w swojej relacji z 26 marca. Z niej to dowiadujemy się, że Hohenzollern przewidywał, iż celem przyjazdu gości z Frankonii były kwestie matrymonialne. Fryderyk III podejrzewał, że młody, bo dwudziestoletni następca tronu we Frankonii był postrzegany jako przyszły mąż jednej z córek „domu Lubomirskich”, natomiast jedyna niezamężna córka Chrystiana Ernesta – Eleonora Magdalena (ur. 1673, późniejsza żona Hermana Fryderyka Hohenzollerna na Hechingen) miała być żoną „młodego Sapięhy”. Najprawdopodobniej, jak przypuszczał tym razem sam dyplomata, chodziło tu o urodzonego w 1670 r. koniuszego litewskiego Michała Franciszka¹⁰⁰. W tej sprawie jednak odnotował Werner panującą na dworze aurę tajemniczości. Po przyjeździe margrabiego do Gdańska (wieczorem 7 kwietnia) już następnego dnia, tj. 8 kwietnia rano o godzinie 10, spotkał się z nimi sam Werner. Przekazał z tej okazji zapewnienia przyjaźni ze strony elektora, dołączając do tego jego osobiste pismo. W kolejnym dniu (9 kwietnia) brandenburski rezydent odnotował uroczystą i publiczną ucztę, jaką na cześć gości wydał August II. Wspomniał również rozstawienie gości przy stole, które zaprezentował w relacji odręcznym szki-

⁹⁸ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 9/19 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr 27w, Fasz. 1, k. 190v.

⁹⁹ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 12/22 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 7 Preußen, Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

¹⁰⁰ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 16/26 III 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 200; Jutta BÄUMEL, Der Weg Kurfürsten Friedrich August I. von Sachsen/ König August II. in Polen (1670–1733, Kurfürst seit 1694, König seit 1697) zum Thron. Historisch-politische und ästhetische Aspekte der Krönungsreise des Wettiners nach Polen vom Juni 1697 bis zum Befriedungsreichstag und der ersten Rückkehr nach Sachsen 1699, unter besonderer Berücksichtigung der Vorbereitung und Durchführung der Krönungsfeierlichkeiten im September 1697 in Krakau und der Begrüßungsfeierlichkeiten 1698 in Warschau und Danzig (rozprawa doktorska, Humboldt Universität zu Berlin), Berlin 1999, s. 273–275.

cem. Zakończyć się ona miała wspólnym intensywnym spożywaniem trunków aż do godziny siódmej wieczorem¹⁰¹.

Tego dnia również zapadła ostateczna decyzja co do terminu i trasy powrotnej króla do Warszawy, gdzie już 16 kwietnia rozpocząć się miał sejm. Trasę przejazdu, z uwagi na wysokie stany Wisły oraz przełamanie wałów koło Kwidzyna, wyznaczono przez Malbork, Prabuty i dalej Mazury¹⁰². Więcej szczegółów co do powodów przesunięcia wyjazdu na 10 kwietnia, jak i ostatnich chwil pobytu oraz wyjazdu orszaku królewskiego znajdujemy w relacji rezydenta Rubacha.

Wracając do suto zakrapianej uczty, Rubach wspomniał o wizycie, jaką tego dnia wieczorem złożył polski władca (w dalszym ciągu pod wpływem wypitych trunków) dowódcy gdańskiego garnizonu, pułkownikowi Jakubowi von Kemphenowi¹⁰³. Z nim to miał dyskutować o sprawach miasta, co – jak odnotował Rubach – miało posłużyć władzom miejskim do „nabrania nieufności”. Brandenburski rezydent w swoim przekazie wskazał także na konieczność odbycia na godzinę przed wyjazdem tajnego spotkania Rady miasta Gdańska z Augustem II, podczas którego miano omawiać sprawy związane z przysługującymi polskiemu władcy regaliami. Na zakończenie miano przekazać wybite specjalnie z okazji wizyty króla dukaty w liczbie 1200 z podobizną Augusta II¹⁰⁴. Rubach odnotował przy tej okazji dwa zupełnie odmienne przekazy na temat reakcji polskiego władcy, który miał z jednej strony przyjąć podarek z zadowoleniem, a z innej nawet posunąć się do odrzucenia prezentu. Ostatecznie zgodnie z planem wyjazd króla z Gdańska nastąpił 10 kwietnia o godzinie 11. Opuścił mury miasta w otwartym powozie w towarzystwie margrabiego frankońskiego, kończąc jeden z najbardziej hucznych z wszystkich pobytów królewskich nad Motławą¹⁰⁵. Oczywiście za władcę podążył brandenburski dyplomata Werner, finalizując swój „gdański” etap pobytu w Rzeczypospolitej. Nad Motławą pozostał Rubach, który dopilnował, o czym była już mowa, realizacji poczynionych uzgodnień, głównie w kwestii funkcjonowania poczty.

¹⁰¹ G. Werner do Fryderyka III, Gdańsk, 30 III/9 IV 1698, GStA PK, I HA, Rep. 9 (Polen), Nr. 27w, Fasz. 1, k. 211v.

¹⁰² Ibid., k. 211–212v.

¹⁰³ O służbie Kemphena dla Gdańska zob. Bogusław DYBAŚ, *Jakub von Kemphen (około 1650–1704). Przyczynek do kariery inżyniera w XVII wieku*, [in:] *Studia z historii sztuki i kultury Gdańska i Europy Północnej. Prace poświęcone pamięci Doktor Katarzyny Cieślak*, red. Jacek FRIEDRICH, Edmund KIZIK, Gdańsk 2000, s. 229–233.

¹⁰⁴ Marian GUMOWSKI, *Mennica gdańska*, red. Antoni DOMARADZKI, Gdańsk 1990, s. 172–174; *Corpus Nummorum Gedanensis. Katalog – cennik monet, medali i żetonów gdańskich i z Gdańskiem związanych 1200–1998*, wyd. Jarosław DUTKOWSKI, Adam SUCHANEK, Gdańsk 2000, s. 157–158.

¹⁰⁵ A. B. Rubach do Fryderyka III, Gdańsk, 2/12 IV 1698, GStA PK, I HA Rep 7 Preußen Nr. 59 (1696–1703), [brak paginacji].

Podsumowując te doniesienia, w połączeniu z działaniami związanymi z próbą spotkania (i to z inicjatywy Augusta II), trzeba powiedzieć, że wychodziły one naprzeciw oczekiwaniom samego elektora oraz wskazywały mu na konieczność podtrzymania zintensyfikowanych kontaktów z młodym polskim władcą. Dla Fryderyka III pogłębione kontakty z Augustem II były bardzo korzystne. Dawały – biorąc pod uwagę przedstawione dalekie od idealnych relacje z innymi krajami europejskimi – możliwość wyjścia z politycznego cienia, a nawet mogły rodzić szansę na odnowienie dawnych pretensji wobec Rzeczypospolitej i wyegzekwowanie roszczeń pieniężnych, jakie wynikały z niewypełnienia układów welawsko-bydgoskich, co dotyczyło głównie tzw. kwestii elbląskiej. Kolejnym krokiem na drodze do tego zbliżenia był wyjazd Hohenzollerna do Prus Książęcych, gdzie w czerwcu 1698 r. odbyło się spotkanie obu władców na polowaniu w Piszcu. Jego efektem był bardzo ważny dla obu stron, determinujący dzieje obu państw na wiele lat, traktat. Jego treść doczekała się wnikliwej i wielowątkowej interpretacji¹⁰⁶. Biorąc pod uwagę opisane działania samego Augusta II i jego przedstawicieli w kwestii poszukiwań środków finansowych na planowaną kampanię antyturecką, można postawić tezę, że w swoich pierwotnych założeniach w zbliżeniu do Fryderyka III polskiemu królowi przyświecały cele raczej merkantylne niż polityczne. To stwierdzenie nie wyklucza jednak tezy, która pojawiła się w historiografii, że rozwój wydarzeń w roku 1698 (zwłaszcza reakcja w Polsce na zagarnięcie przez Brandenburczyków Elbląga) mógł skłaniać Augusta II do wykorzystania nadarzającej się okazji w duchu odświeżenia bałtyckiej, antybrandenburskiej koncepcji Jana III Sobieskiego.

TNT

FINANSOWANIE

Artykuł powstał na podstawie badań przeprowadzonych dzięki pomocy stypendialnej Fundacji Augusta hr. Cieszkowskiego.

BIBLIOGRAFIA

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, part 2, vol. 3: *Postanovleniya provintsial'nykh seymikov yugo-zapadnoy Rusi v 1698–1726 gg.* Kiyev: Tipografiya Imperatorskogo universiteta SV Vladimira, 1910.

Barfus-Falkenberg, Franz Wilhelm von and Wilhelm Ludwik Hertz. *H. A. Graf von Barfus. Königl. Preuß. General-Feldmarschall. Ein Beitrag zur Geschichte unter den*

¹⁰⁶ J. STASZEWSKI, op.cit. s. 158–159; B. DYBAŚ, *Sejm*, s. 27–28; J. BURDOWICZ-NOWICKI, op.cit., s. 157–158.

- Kurfürsten Friedrich Wilhelm und Friedrich III. von Brandenburg, insbesondere der Feldzüge gegen die Türken 1683, 1686, 1691.* Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz, 1854.
- Bäumel, Jutta. *Auf dem Weg zum Thron. Die Krönungsreise Augusts des Starken.* Dresden: Hellerau-Verlag, 1997.
- Bäumel, Jutta. "Der Weg Kurfürsten Friedrich August I. von Sachsen / König August II. in Polen (1670–1733, Kurfürst seit 1694, König seit 1697) zum Thron. Historisch-politische und ästhetische Aspekte der Krönungsreise des Wettiners nach Polen vom Juni 1697 bis zum Befriedungsreichstag und der ersten Rückkehr nach Sachsen 1699, unter besonderer Berücksichtigung der Vorbereitung und Durchführung der Krönungsfeierlichkeiten im September 1697 in Krakau und der Begrüßungsfeierlichkeiten 1698 in Warschau und Danzig." PhD diss., Humboldt Universität zu Berlin, 1999.
- Burdowicz-Nowicki, Jacek. *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706.* Kraków: Arcana, 2013.
- Dolezel, Stephan and Heidrum Dolezel. *Polen und Litauen. Verträge und Belehnungs-urkunden 1525–1657/58.* Köln: Grote, 1971.
- Dutkowski, Jarosław and Adam Suchanek, eds. *Corpus Nummorum Gedanensis. Katalog – cennik monet, medali i żetonów gdańskich i z Gdańskiem związanych 1200–1998.* Gdańsk: Stowarzyszenie Numizmatyków Profesjonalnych, 2000.
- Dybaś, Bogusław. "Jakub von Kemphen (około 1650–1704). Przyczynek do kariery inżyniera w XVII wieku." In *Studia z historii sztuki i kultury Gdańska i Europy Północnej. Prace poświęcone pamięci Doktor Katarzyny Cieślak, materiały z sesji naukowej, Gdańsk 2000*, edited by Jacek Friedrich and Edmund Kizik, 225–238. Gdańsk: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2000.
- Dybaś, Bogusław. *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717 (z dziejów instytucji stanowej).* Toruń: Wydawnictwo UMK, 2004.
- Dybaś, Bogusław. *Sejm pacyfikacyjny w 1699 r.* Toruń: Wydawnictwo TNT, 1991.
- Dybaś, Bogusław. "W sprawie traktatu puzewickiego z 1698 roku i jego następstw." *Zapiski Historyczne* 53/3–4 (1988): 87–100.
- Flemming, Jacob H. von. *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702).* Edited by Urszula Kosińska, translated by Krystyna Zaleska and Maria Gołębowska-Bijak. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2017.
- Förster, Friedrich Ch. *Friedrich August II. König von Polen und Kurfürst von Sachsen, seine Zeit, sein Cabinet und sein Hof.* Potsdam: Ferdynand Riegel, 1839.
- Göse, Frank. *Friedrich I. (1657–1713) Ein König in Preußen.* Regensburg: Pustet, 2012.
- Gumowski, Marian. *Mennica gdańska.* Edited by Antoni Domaradzki. Gdańsk: PTAiN, 1990.
- Haake, Paul. "Die Türkenfeldzüge Augusts des Starken 1695 und 1696." *Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde* 24/1 (1903): 134–154.
- Hassinger, Erich. *Brandenburg-Preußen Rußland und Schweden 1700–1713.* München: Isar Verlag, 1953.

- Hefner, Otto T. von. *Stammbuch des blühenden und abgestorbenen Adels in Deutschland*, vol. 4: *Spaur*–Z. Regensburg: Georg Joseph Manz, 1866.
- Hejnosz, Wojciech, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Państwowego we Lwowie*, vol. 25: *Lauda sejmikowe halickie 1696–1772*. Lwów: Towarzystwo Naukowe we Lwowie, 1935.
- Jacobsohn, Sergej. *Der Streit um Elbing in den Jahren 1698/99*. Elbing: Elbinger Altertumsgesellschaft, 1928.
- Jakovļeva, Mārite. “Cīņa par varu Kurzemes hercogistē pēc hercoga Frīdriha Kazimira nāves.” *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 2 (2002): 64–93.
- Jakovļeva, Mārite. “Das Herzogtum Kurland zwischen Brandenburg-Preussen, Polen-Litauen und Schweden an der Wende vom 17. zum 18. Jh.” In *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura. Zbiór studiów*, edited by Bogusław Dybaś and Dariusz Makieła, 195–200. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2002.
- Jany, Curt. *Geschichte der Königlich Preussischen Armee bis zum Jahre 1807*, vol. 1: *Von den Anfängen bis 1740*. Berlin: Verlag von Karl Siegismund, 1928.
- Jarochoński, Kazimierz. *Dzieje panowania Augusta II. Od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*. Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1856.
- Kamieński, Andrzej. “Polityka brandenburska Jana III Sobieskiego.” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne* 146/2 (2019): 307–318. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.19.014.9910>.
- Kamieński, Andrzej. *Polska a Brandenburgia-Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.
- Klesińska, Wanda. “Okupacja Elbląga przez Brandenburgię w latach 1698–1700.” *Rocznik Elbląski* 4 (1969): 85–121.
- Komaszyński, Michał. *Książca Contiego niefortunna wyprawa po koronę Sobieskiego*. Warszawa: P. W. Wiedza Powszechna, 1971.
- Lenartowicz, Kazimierz. *Historja Polskiej Królewskiej Poczty w Gdańsku od roku 1654 do roku 1793*. Gdańsk: Drukarnia Gdańska, 1924.
- Manterys, Zofia, ed. *400 lat poczty polskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Komunikacyjne, 1958.
- Moerner, Theodor von, ed. *Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 nach den Originalen des Königl. Geh. Staats-Archivs*. Berlin: Georg Reimer, 1867.
- Piawski, Kazimierz. “Opozycja litewska pod koniec XVII wieku.” In *Pamiętnik V Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie, 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, vol. 1: *Referaty*, edited by Kazimierz Tyszkowski, 259–277. Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1930.
- Rachuba, Andrzej, “Litwa wobec projektu zwołania sejmu konnego w 1695 r. i walki Sapiehów z biskupem Brzostowskim.” *Zapiski Historyczne* 51/1 (1986): 63–82.
- Romaniuk, Przemysław P. “Instytucjonalne podstawy hegemonii Sapiehów w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVII wieku.” In *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku*, edited by Urszula Kosińska, Dorota Dukwicz and Adam Danilczyk, 29–37. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2014.

- Schnath, Georg. *Geschichte Hannovers im Zeitalter der neunten Kur und der englischen Sukzession 1674–1714*, vol. 2: (1693–1698). Hildesheim, Leipzig: A. Lax, 1976.
- Schotmüller, Kurt. “Verzeichnis der bei Stadt Danzig einst beglaubigten ständigen Geschäftsträger auswärtiger Mächte.” *Mitteilungen des Westpreußischen Geschichtsvereins* 14/4 (1915): 69–73.
- Schulze, Christian F. and Adolf Moritz Schulze. *Leben des Herzogs von Sachsen-Gotha und Altenburg Friedrich II.* Gotha: J. G. Müller, 1851.
- Schück, Robert. “Aus der Anfängen der Preussischen Landespost. Ein Bericht über das Danziger Postwesen, vom Jahre 1661.” *Archiv für Post und Telegraphie* 4 (1876): 164–172.
- Schwenke, Elisabeth. *Der Elbinger Territorialstreit.* Wernich: Elbing, 1933.
- Seraphin, August. “Preussen und die Kurländische Frage, Beiträge zur Geschichte der preussischen Politik im Nordischen Kriege.” *Altpreussische Monatschrift* 58/4 (1921): 280–348.
- Sinkoli, Anna. *Frankreich, das Reich und die Reichsstände 1697–1702.* Frankfurt am Main, New York: Peter Lang, 1995.
- Sliesoriūnas, Gintautas. *Lietuvos Didžioji kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000.
- Sowa, Andrzej and Tadeusz Wasilewski. “Ogiński Grzegorz (Hrehory) Antoni h. własnego.” In *Polski Słownik Biograficzny*, vol. 23, 603–607. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978.
- Staszewski, Jacek. *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.
- Stolicki, Jarosław, ed. *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1698.* Kraków: Towarzystwo Naukowe “Societas Vistulana”, 2002.
- Strods, Khenrik. *Kurlyandskiy vopros v XVIII veke*, vol. 1. Riga: Latviyskiy universitet, 1993.
- Strods, Heinrichs. “Die Kurlandpolitik am Vorabend des Großen Nordischen Krieges.” In *Europa in der Frühen Neuzeit Festschrift für Günter Mühlhpfordt*, vol. 3: *Festschrift für Günter Mühlhpfordt, Aufbruch zur Moderne*, edited by Erich Donnert and Günter Mühlhpfordt, 411–422. Weimar: Böhlau Verlag, 1997.
- Strohm, Klauspeter. *Die Kurländische Frage (1700–1763). Eine Studie zur Mächtepolitik im Ancien Regime.* Berlin: dissertation.de, 1999
- Swobodziński, Marcin. “Ostatnia renowacja traktatów welawsko-bydgoskich oraz odnowienia lenna na Lębork i Bytów w 1698 roku.” *Europeistyka* 10/2 (2016): 145–158.
- Swobodziński, Marcin. “Polityka Brandenburgii-Prus wobec Korony Polskiej w latach 1696–1701.” PhD diss., Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, 2016.
- Wartensleben, Julius C. Graf von. *Nachrichten von dem Geschlechte der Grafen von Wartensleben.* Berlin: Nauck, 1858.
- Wasilewski, Tadeusz. “Walka o zrównanie praw szlachty litewskiej z koronną od unii lubelskiej do początku XVIII wieku.” *Zapiski Historyczne* 51/1 (1986): 45–62.

Weichbrodt, Dorothea, ed. *Patrizier, Bürger, Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig in Stamm- und Namenstafeln vom 14.–18. Jahrhundert*, vol. 2. Klausdorf, Schwentine: Rosenberg, 1992.

Wojtasik, Janusz. “Ostatnia rozprawa zbrojna z Turkami i Tatarami w 1698 r. cz. II.” *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 13 (1967): 111–183.

Wojtasik, Janusz. “W przededniu traktatu karłowickiego. Stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami.” *Kwartalnik Historyczny* 77/2 (1970): 293–307.

Wojtkowski, Julian, ed. *Dzieje malborskiej rezydencji Towarzystwa Jezusowego 1647–1744. Z rękopisu H 11 Archiwum Archidiecezji Warmińskiej*. Olsztyn: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM, 2013.

